

Avrupa Birliği tarafından
finanse edilmektedir

Çalıştay Raporu

Toplumsal Cinsiyet Çalışmalarının Güncel Durumu:
Akademide Toplumsal Cinsiyet Çalışmalarını Savunmak,
Görünürleştirmek, Güçlendirmek

23-24 Aralık 2023

Ankara

Yazanlar: Demet Bolat ve Selma Koçak

Web Sitesi: <https://aramizda.org.tr/>

E-posta: info@aramizda.org.tr

Facebook: <https://www.facebook.com/aramizdader>

Instagram: https://www.instagram.com/aramizda_der

Twitter: https://twitter.com/aramizda_der

“ARAMIZDA Toplumsal Cinsiyet Araştırmaları Derneği, Avrupa Birliği tarafından finanse edilen ve STGM tarafında yürütülen BİRLİKTE Kurumsal Destek Programı katılımcısıdır. Bu raporun içeriği tamamıyla ARAMIZDA Toplumsal Cinsiyet Araştırmaları Derneği sorumluluğu altındadır ve Avrupa Birliği'nin ve STGM'nin görüşlerini yansıtmak zorunda değildir.”

İçindekiler

1. Giriş.....	3
2. Çalıştay İzlekleri.....	5
2.1. Üniversitelerde feminist birikimin dünü ve bugünü	5
2.2. Toplumsal cinsiyet karşıtı dönemeç: üniversitelerde feminist birikime el konulması.....	6
2.3. Sansür, otosansür ve ip üstünde yürümek	8
2.4. Benzerlikler ve özgünlükler: Vakıf üniversiteleri, devlet üniversiteleri, merkez üniversiteler ve merkez-dışı üniversiteler.....	10
2.5. Akademinin üvey çocuğu sosyal bilimler: Fonlar, hibeler ve kriterler.....	13
2.6. Akademide kalmak, ihraç edilmek, iade edilmek: İmzacı feminist akademisyenler.....	14
3. Sonuç ve Öneriler.....	16

1. Giriş

ARAMIZDA Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları Derneği tarafından 23 - 24 Aralık 2024 tarihinde Ankara’da “Akademide Toplumsal Cinsiyet Çalışmalarını Savunmak, Görünürleştirmek, Güçlendirmek” başlığıyla düzenlenen iki günlük çalıştaya 19 farklı üniversiteden akademisyen katıldı. Akademide toplumsal cinsiyet çalışmalarının güncel durumunu tartışmak, üniversitede görev yapmaya devam eden ve dışarıda kalan akademisyenlerin birbirinden haberdar olmasını sağlamak, deneyimleri paylaşmak ve birlikte güçlenmenin yollarını aramak için bir araya gelindi. İki günlük çalıştayda, üniversitelerde feminist birikimin ve toplumsal cinsiyet eşitliği mücadelesinin dünü, bugünü ve geleceği ile ilgili pek çok konu üzerinde tartışma yürütüldü. Özel ve kamu üniversitelerinde görev yapan katılımcılar, hem kendi kurumlarına hem de genel olarak Türkiye akademisine dair gözlemlerini ve deneyimlerini aktardılar. Toplumsal cinsiyet çalışmalarını zayıflatan gelişmeleri ve güçlendirebilecek stratejileri ortaya koydular. Bu rapor, çalıştayda yürütülen tartışma izleklerini ve geliştirilen önerileri sunmayı amaçlıyor.

Aramızda¹, Kasım 2017’de resmî olarak kuruldu, ancak tohumları daha öncesinde atılmaya başlandı. Kaos GL Derneği’nin dayanışmasıyla Mart-2017 yılında “Umudun Alacakaranlığında Ütopya” başlığıyla düzenlenen Feminist Forum’da, 3-17 Mayıs Uluslararası Homofobi Karşıtı Buluşmalar’da ve ardından Muğla/Akyaka’da düzenlenen iki günlük kamp buluşmasında örgütlenme çalışmaları tamamlandı. Aramızda, üniversitelerde ve üniversite dışında feminizm ve toplumsal cinsiyet alanlarında çalışan akademisyenler ve araştırmacılar arasında bağlar kurmayı amaçlayarak yola çıktı. Eylemin, çokluğun ve performansın ancak aramızda kurulacak bağlarda mümkün olduğunu söyleyen Hannah Arendt’in “*in-between*” kavramından esinle “Aramızda” adını aldı. Aramızda, sivil toplum, siyaset ve akademi arasında kesişimsel bir bağ kurarak üniversitelerde içi boşaltılan toplumsal cinsiyet, kadın ve kuir çalışmaları alanlarında üretimler yapmaya devam etti.

Aramızda, 2019-2021 yılları arasında trans dışlayıcı feminizm, toplumsal cinsiyet karşıtı hareketler, Türkiye’de kadın sığınaklarının durumu gibi güncel konuların yanı sıra bellek, edebiyat, sanat, feminist yayıncılık, gibi pek çok başlıkta söyleşiler düzenledi.² Kavram, durum ve olaylara feminist bir girizgah yapmayı amaçlayan “Nedir Bu” podcast serisi³; Off-University’de yürütülen toplumsal cinsiyet dersleri gibi çalışmalar gerçekleştirdi. Bunların yanı sıra Aramızda Derneği, onlarca toplantı, buluşma, çalıştay, araştırma ve raporlama faaliyeti de yürüttü.

Toplumsal cinsiyet alanındaki birikimin kaydını tutmayı, bu alanda üretmeyi ve bu alanı güçlendirmeyi amaçlayan Aramızda, “Akademide Toplumsal Cinsiyet Çalışmalarını

¹ Aramızda Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları Derneği’nin kısa tarihçesi için bkz:

<https://feministbellek.org/aramizda/> (Erişim Tarihi: 19.01.2024).

² Bkz: <https://aramizda.org.tr/ana-sayfa/aramizda-soylesiler/> (Erişim Tarihi: 19.01.2024).

³ Bkz: <https://aramizda.org.tr/ana-sayfa/podcast/> (Erişim Tarihi: 19.01.2024).

Savunmak, Görünürleştirmek, Güçlendirmek” çalıştayı üniversitelerde toplumsal cinsiyet çalışmalarında ne olup bittiğini daha yakından izleyebilmek amacıyla düzenledi.⁴

Türkiye’de özellikle 2015 yılından bu yana yoğunlaşan anti-demokratik, otoriter politikaların öncelikli hedefleri arasında feministler, kadınlar, LGBTİ+’lar ve bununla bağlantılı biçimde toplumsal cinsiyet çalışmaları yer alıyor. 2015’ten bu yana giderek daralan toplumsal cinsiyet çalışmaları alanını genişletmenin yollarını birlikte düşünmek, bu alana akademik ilgi duyan kişilerle yan yana gelmek, öğrencilerin akademik ilgilerinin hangi yöne evrildiği, alandaki tezlerin dağılımı, hangi derslere rağbet edildiği gibi konulardan haberdar olabilmek için bu çalışmaya gerek duyuldu. Çalıştay, üniversitelerde kurumsallaştırılmaya çalışılan kadın ve LGBTİ+ düşmanı politikalarla mücadele etmek ve alandaki akademisyen ve öğrencileri güçlendirici bir etki yaratabilmek amacıyla örgütlendi. Çalıştay daveti Türkiye’de toplumsal cinsiyet alanında çalışan pek çok akademisyene gönderildi. Toplamda 19 üniversiteden 40’a yakın akademisyen bir araya geldi.

2. Çalıştay İzlekleri

2.1. Üniversitelerde feminist birikimin dün ve bugün

Üniversite yönetimlerinin toplumsal cinsiyet çalışmalarına nasıl yaklaştığına odaklanılan ilk oturumda, üniversitelerde toplumsal cinsiyet ve feminizm alanlarındaki çalışmaların, araştırmaların ve müfredatın tarihinden söz edildi. 1980’lerin ikinci yarısından itibaren Türkiye’de feminist hareketin güçlenmesinin ve 1990’lardan itibaren toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarının ulusal ve uluslararası düzeyde yaygınlaşmasının üniversitelere önemli yansımaları olduğu kaydedildi. Bu dönemde Kadın Statüsü Genel Müdürlüğü’nün (1990) ve Kadın ve Aileden Sorumlu Devlet Bakanlığı’nın (1990)⁵ kurulması gibi gelişmelerin, üniversitelerde kadın ve toplumsal cinsiyet merkezlerini⁶ güçlendirdiği ve lisans üstü müfredata feminizm ve kadın çalışmalarının dahil olmaya başladığı belirtildi. Takip eden dönemlerde ise üniversitelerde kamuya yönelik toplumsal cinsiyet eşitliği programlarının açıldığı hatırlatıldı. Bir başka deyişle politik hareketler olarak feminist ve LGBTİ+ örgütlenmelerin güçlenişinin ve toplumsal cinsiyet eşitliğini destekleyici politikaların üniversitelere olumlu biçimde yansıdığına değinildi. Katılımcıların belirttiği üzere, 2010 sonrasında üniversiteler bünyesindeki kadın ve toplumsal cinsiyet araştırmaları merkezlerinin ve lisansüstü programların sayısı arttı. Yine 2015 yılında Akademide Kadın Çalışmaları ve Sorunları Komisyonu tarafından hazırlanan ve YÖK tarafından üniversitelere gönderilen Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Tutum Belgesi’nin etkisiyle müfredata feminist ve LGBTİ+

⁴ Çalıştay ile ilgili habere erişmek için bkz: <https://kaosgl.org/haber/akademideki-en-yakici-mesele-lgbti-lar> (Erişim Tarihi: 19.01.2024).

⁵ 2011 yılında Kadın ve Aileden Sorumlu Devlet Bakanlığı’nın adından “kadın” ibaresi çıkartılarak “Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı”, 2018 yılında Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı ve 2021 yılında Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı haline getirildi.

⁶ Türkiye üniversitelerinde kadın ve toplumsal cinsiyet merkezlerinin kısa tarihçesi için bkz: Çubukçu S. U. (2021). Üniversitelerde Toplumsal Cinsiyet Merkezleri. <https://feministbellek.org/universitelerde-toplumsal-cinsiyet-merkezleri/> (Erişim Tarihi: 19.01.2024).

temaların eklenmesi, toplumsal cinsiyet derslerinin çoğalması, üniversitede cinsel tacizle mücadele etmek amacıyla hazırlanan politika belgelerinin ve cinsel tacizi önleme birimlerinin⁷ yaygınlaşması ve toplumsal cinsiyet alanında faaliyet yürüten öğrenci kulüplerinin güçlenmesi gibi gelişmelerin yaşandığı not düşüldü. Bu belgenin toplumsal cinsiyet çalışmalarını destekleyen ve üniversite yönetimleri karşısında meşrulaştıran bir araç haline geldiği belirtildi.

Fakat aynı dönemde, çelişkili bir biçimde, toplumsal cinsiyet karşıtı hareketler ortaya çıkmaya, anti-feminist ve LGBTİ+ düşmanı politikalar üniversiteleri etkilemeye başladı. Bu etki, Eylül 2016 sonrasında çok sayıda barış imzacısı akademisyenin üniversiteden ihraç edilmesiyle birlikte çok daha görünür hale geldi. Çalıştay katılımcıları 2019 tarihinde Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Tutum Belgesi'nin YÖK tarafından geri çekilmesiyle birlikte, toplumsal cinsiyet kavramının ve temasının ders başlıklarından, anabilim dallarından, müfredattan ve araştırma merkezlerinin isimlerinden çekildiğine işaret ettiler. Bu süreç sonrasında pek çok üniversitede kadın ve toplumsal cinsiyet araştırma merkezlerinin isminin değiştirildiğine, ders başlıklarına sansür girişimlerine, taciz önleme birimlerinin kadükleştirilmesine ve toplumsal cinsiyet temalı öğrenci kulüplerinin karşılaştığı engellemelere dair gözlem ve deneyimlerini aktardılar. Bununla birlikte katılımcılar, feminizm ve toplumsal cinsiyet çalışmaları ile üniversite yönetimleri arasındaki ilişkilerin hiçbir zaman kategorik bir "iyi-kötü" ikiliğine sığdıramayacağına dikkat çektiler. Henüz Tutum Belgesi hazırlanırken görünür olan "toplumsal cinsiyet eşitliği" yerine "toplumsal cinsiyet adaleti" kavramını kullanma eğilimine veya belgenin kapsamının tartışılması gibi göstergelere değinerek, toplumsal cinsiyet karşıtlığının görece daha liberal dönemlerde de kendini gösterdiğine işaret ettiler. Kısacası söz konusu üniversitelerde toplumsal cinsiyet çalışmaları olduğunda pürüzsüz "yükseliş" veya "düşüş" dalgalarından söz edilemeyeceği, ancak üniversitelerde bir mücadele tarihinden bahsedilebileceği ortaya kondu.

2.2. Toplumsal cinsiyet karşıtı dönemeç: üniversitelerde feminist birikime el konulması

Bu mücadelenin bugünkü özgün koşullarını toplumsal cinsiyet karşıtlığı belirliyor. Toplumsal cinsiyet 1970'lerden bu yana feminist sosyal bilim ve felsefenin temel kavramların biri olageldiği için, akademide güçlenen toplumsal cinsiyet karşıtlığı yalnızca politika süreçlerinde değil doğrudan doğruya kavramsal/düşünsel çekişmelerde de karşımıza çıkıyor. Çalıştayı bir diğer teması, toplumsal cinsiyet kavramı üzerinden yaşanan bu çekişmeler boyunca akademide yaratılan feminist birikime nasıl el konulduğu oldu.

Yapılan tartışmalar ve aktarılan deneyimler bu el koymanın iki yön izlediğini ortaya koydu. İlk olarak, üniversitelerin basitçe toplumsal cinsiyet kavramının bastırıldığı yerler haline

⁷ Türkiye üniversitelerinde cinsel taciz önleme birimlerinin kısa tarihçesi için bkz: Kalem S. (2022). Üniversitelerde Cinsel Saldırımı ve Tacizi Önleme Birimleri. <https://feministbellek.org/universitelerde-cinsel-saldiri-yi-ve-tacizi-onleme-birimleri-ctsler/> (Erişim Tarihi: 19.01.2024).

Baytok C. (2021). Üniversitelerde Cinsel Tacizi Önleme: Boğaziçi CİTOK Deneyimi. <https://aramizda.org.tr/wp-content/uploads/2023/12/CITOKRaporu-CemreBaytok-2021.pdf> (Erişim Tarihi: 19.01.2024).

getirilmediği, bizatihi toplumsal cinsiyet karşıtı düşünce ve yöntemin üretildiği ve meşrulaştırıldığı yerler haline geldiği tespit edildi. Üstelik bu üretim ve meşrulaştırma süreçlerinde feminist akademisyenlerin zor yoldan kazandığı ve kurduğu araştırma merkezlerine, derslere ve programlara anti-feminist bir işlev kazandırıldığı anlatıldı. Sokaktan üniversiteye akan çok güçlü bir tarihsel bağ ifade eden kadın çalışmaları merkezlerinin toplumsal cinsiyet karşıtlığı merkezlerine dönüştürülmesinin yaşattığı hayal kırıklığından söz edildi. Özellikle başlığında “toplumsal cinsiyet” kavramını içeren araştırma merkezleri, birimler ve lisansüstü programlarının ismi değiştirilerek “aile” kavramının öne çıkarıldığı belirtildi. Üstelik bu farklılaşmanın yalnızca isim değişikliği ile sınırlı olmadığına dikkat çekildi. Özellikle köklü kadın ve toplumsal cinsiyet araştırma merkezlerinde isim değişikliğine gidilirken, bu merkezlerin web sitelerinin ve tarihçelerinin de yeniden yapılandırıldığına işaret edildi. Feminist akademisyenler tarafından yürütülmüş çalışmaların ve üretilen raporların web sitelerinden kaldırıldığına ve özellikle LGBTİ+ alanında hak savunuculuğu yapan sivil toplum kuruluşlarıyla iş birliğiyle üretilen çalışmaların, merkezlerin tarihinden çıkarıldığına dikkat çekildi.

Ayrıca kadın ve toplumsal cinsiyet çalışmaları alanında kurulan merkezlerin, birimlerin ve programların toplumsal cinsiyet karşıtı uygulamaların merkezi haline getirildiği vurgulandı. Bu uygulamalar, etkinlikler ve faaliyetlerin üniversite ile kaymakamlık, valilik, ŞÖNİM, Diyanet gibi diğer kamu kurumlarıyla ve bazen de çeşitli dernek ve vakıflarla iş birliği halinde gerçekleştirildiğine dikkat çekildi. Çalıştay katılımcıları bu faaliyetlerin pek çoğunun, özellikle merkez-dışı üniversitelerde, “kadına yönelik şiddet” “aile içi geçimsizlik” gibi konulara yoğunlaştığını belirttiler. Katılımcılar, bu faaliyetlerde ya “öfke kontrolü”, “stresle başa çıkma”, “bağımlılık” gibi başlıklarla şiddetin patolojikleştirildiğine ya da daha İslami yaklaşımlar ve kavramlarla kadınları şiddet karşısında sabra, maneviyata, dayanıklılığa ve tefekküre çağıran kavram ve söylem setinin dolaşıma sokulduğuna işaret ettiler. Bu tartışmalar, akademi içinde feminist bir birikimle oluşturulan kurumların ve çalışma alanlarının toplumsal cinsiyet karşıtı bir biçimde yeniden işlevselleştirildiğini ortaya koydu.

Akademide feminist birikime el konmasının diğer bir yolu olarak, özellikle Avrupa Birliği kapsamında gerçekleştirilecek uluslararası proje başvurularında “toplumsal cinsiyet eşitliği” temasının araçsallaştırılması öne çıktı. Türkiye’nin Kasım-2021 tarihinden bu yana bir parçası olduğu Ufuk Avrupa (*Horizon Europe*) programı⁸ çerçevesinde proje yapmak, fon ve hibe çağrılarından yararlanmak isteyen üniversitelerin, başvurularda toplumsal cinsiyet temasını güçlendirmesi gerektiğine dikkat çekildi. Çalıştay katılımcıları, toplumsal cinsiyet eşitliğini güçlendirme temasının özellikle Avrupa kaynaklı uluslararası projelerde bir ön koşul olarak belirlenmesi nedeniyle, bu temanın üniversite yönetimleri tarafından faydacı biçimde programlara ve web sitelerine eklediğini; ancak bu ilkelerin göstermelik ve yüzeysel kaldığını belirttiler. Bu projelerin hem önemli bir gelir kaynağı hem de uluslararası akademik sıralamalarda yükselmenin bir kriteri olması nedeniyle, üniversitelerin çoğu kez feminist akademisyenler tarafından oluşturulan toplumsal cinsiyet temalı belge ve dokümanları faydacı ve yüzeysel biçimde yeniden işlevsel hale getirdiklerine işaret edildi.

⁸ Program hakkında daha fazla bilgi için bkz: <https://ufukavrupa.org.tr/tr> (Erişim Tarihi: 19.01.2024).

2.3.Sansür, otosansür ve ip üstünde yürümek

Akademide toplumsal cinsiyet çalışmaları üzerindeki baskı yalnızca kavramlar ve içerikler aracılığıyla yürütülüyor. Çalışmaya katılan pek çok akademisyen, bulundukları üniversitelerde sansür, şikâyet, soruşturma, tehdit gibi *polisîye* uygulamalarla da karşılaştıklarını ifade ettiler. Deneyim aktarımları ve tartışmalarda özellikle sansür-otosansür ikiliği ön plana çıktı. Akademisyenler, araştırma merkezlerinin tabelalarında olduğuna benzer biçimde, tez başlıklarında, ders isimlerinde veya etkinlik çağrılarında da “LGBTİ, toplumsal cinsiyet, feminizm” gibi kelimelerin sansürlenmesi girişimleriyle karşılaştıklarını belirttiler. Katılımcıların toplumsal cinsiyet ve feminizm alanlarında yürüttükleri çalışmalarının “*dikkat çekmesi*” halinde çeşitli baskı ve sansür biçimleriyle karşılaşılıyor olması bir ortaklık olarak öne çıktı. Çalışmaya katılan pek çok akademisyen daha “görünmez” kalabilmek için otosansür uyguladıklarını ifade ettiler.

Bu otosansür deneyimleri, daha çok ders anlatma pratikleri üzerinden tartışıldı. Akademisyenler bazen kendilerini bazense özellikle muhalif öğrencileri korumak için otosansür yoluna başvurdıklarını belirttiler. Özellikle ders temaları ve dersteki tartışmalar nedeniyle isimsiz şikâyetlerle muhatap olduklarını söylediler. Tartışmalar boyunca üniversitelerde otoriter, düşünce ve ifade özgürlüğünü baskılayan ve toplumsal cinsiyet karşıtı politikaların, akademisyenlerin ders deneyimlerine panoptik bir denetleme ve faili meçhul bir ihbar biçimi olarak yansıdığı ortaya koyuldu. Bu şikâyetler ve ihbarlar sonucu yapılan uyarıların veya açılan soruşturmanın, akademisyenlerin yürüttükleri çalışmaların, üyesi oldukları komisyonların ve jürilerin ve diğer faaliyetlerinin amirleri tarafından mercek altına alınmasına yol açtığı belirtildi. Başka bir ifadeyle her bir şikâyet ve yazılı/sözlü uyarının, muhalif ve feminist akademisyenleri bulundukları kurumda daha da güçten düşüren polisîye bir etki yarattığı vurgulandı.

Sansür-otosansür gerilimi odağında, özellikle muhalif, feminist ve queer öğrencilerin toplumsal cinsiyet temalı dersleri birer kamusal alana dönüştürmeleri öne çıkan bir diğer tartışma hattı oldu. Dünyanın pek çok yerinde olduğu gibi Türkiye’de de kamusal mekânların, kent meydanlarının ve yeni kamusal alanlar olarak sosyal medya mecralarının düşünce ve ifade özgürlüğüne kapatıldığı bu otoriter dönemeçte, üniversitelerde feminist ve muhalif akademisyenlerin dersleri, öğrencilerin bir araya gelebildikleri ve kendilerini ifade edebilecekleri kamusal alanlara dönüşmüş durumda. Ancak çalışmaya katılan akademisyenler bu gözlemlerinin yanı sıra, öğrencilerin bu dönüştürücü icrada farklı risklerle de karşılaşabildiklerini belirttiler. Bu nedenle, öğrencileri olası soruşturmalardan ve disiplin cezalarından korumak için de yer yer sansür ve otosansür yollarına başvurdıklarını söylediler.

Feminizm, LGBTİ+ hakları ve toplumsal cinsiyet tartışmalarının popüler kültürde bazen pozitif bazense negatif bir biçimde yaygınlaşmasının öğrenciler üzerindeki etkileri de öğrencilerle ilişkiler başlığı altında öne çıkan bir diğer konuydu. Her durumda da öğrencilerin bu temalara ilgisinin umut verici olduğu kaydedildi. Merkez-dışı, görece küçük şehirlerde

büyümüş ve böyle şehirlerde üniversite okuyan öğrenciler de dahil olmak üzere, özellikle kadın öğrencilerin feminist ve eşitlikçi değerleri benimsemeye daha yatkın, bu konuda daha bilgili olduğu belirtildi. Bununla birlikte erkek öğrencilerin, özellikle son yıllarda yükselen INCEL hareketlerin⁹ ve kadın düşmanlığının etkisiyle, feminizm ve toplumsal cinsiyet eşitliği temalarına daha savunmacı yaklaşıtlarına dair gözlemler aktarıldı. Buna karşın ataerkilliğin, eşitsizliğin ve hegemonik erkekliğin özellikle genç erkekler üzerindeki baskıcı ve ezici etkileri tartışıldığında daha yapıcı iletişim yollarının açıldığı vurgulandı.

Akademisyenler, deneyimledikleri ve gözlemledikleri sansür-otosansür gerilimini otoriter koşulların üniversitelere yansımalarının bir sonucu olarak ortaya koydular. Bununla birlikte bu gerilimin kendilerini daha yaratıcı, yeni ve bazen de gizli dil biçimleri oluşturmaya yönlendirdiğini belirttiler. Buradaki deneyimlerde, sansür-otosansür çizgisinde adeta ip üstünde yürürken bazen öğrencilerle karşılıklı olarak birbirlerini koruduklarına, bazense birbirlerini sansürü ve otosansürü kırmak için güçlendirdiklerine dikkat çektiler. Çalıştaya katılan akademisyenler, direnişin tek bir biçiminin olmadığına, ilişkilerin, karşılaşmaların, çelişkilerin ve dayanışmanın karmaşasında çoklu direniş sanatlarının icat edilebileceğine dikkat çektiler.

2.4.Benzerlikler ve özgünlükler: Vakıf üniversiteleri, devlet üniversiteleri, merkez üniversiteler ve merkez-dışı üniversiteler

Çalıştay katılımcılarının farklı şehirlerden gelen ve farklı koşullara sahip üniversite kurumlarında görev yapan akademisyenler oluşu, çalıştayda özgünlükleri ve kesişimleri hesaba katan, daha derinlikli tartışmaların yürütülmesini mümkün kıldı. Katılımcılar, toplumsal cinsiyet çalışmalarının güncel halini değerlendirirken kurumların ayırt edici koşullarına dikkat çektiler. Bu temada üniversitelerin sahiplik yapılarının, yani özel veya kamu üniversitesi olmalarının ve bulundukları şehirlerin toplumsal yapısının, yani merkezlerde mi yoksa merkez-dışı şehirlerde mi kurulduklarının belirleyici dinamikler oldukları tespit edildi.

Katılımcılar, İstanbul, Ankara ve İzmir gibi ekonomik açıdan görece gelişmiş ve toplumsal açıdan görece heterojen ilişkilerin sürdüğü, bu açıdan merkezi kentlerdeki üniversitelerin siyasal iktidar açısından hâlâ birer çekişme alanı olduğunu belirttiler. Başka bir ifadeyle daha köklü ve güçlü bir kurumsallaşmaya sahip üniversitelerde ifade özgürlüğü ve akademik özgürlükler gibi değerleri sahiplenme eğilimi, bu üniversiteleri otoriter politikalara aykırı bir konuma yerleştirebiliyor. Bu açıdan bu üniversitelerde toplumsal cinsiyet çalışmaları ve toplumsal cinsiyet eşitliğini güçlendirecek faaliyetler diğer üniversitelere göre daha fazla

⁹ İngilizce "involuntary" ve "celibate" kelimelerinin birleştirilmesiyle oluşan ve "istemsiz bekâr" anlamına gelen INCEL kelimesi, kendisi istemesine karşın romantik ve cinsel anlamda partner bulamayan erkekleri ifade eder. INCEL alt kültürünün üyeleri bu durumdan genellikle kadınları, LGBTI+'ları ve feministleri sorumlu tutarlar ve bu gruplara düşmanlık beslerler. INCEL alt kültürü ve INCEL hareketler üzerine Türkiyeli feministlerin yürüttüğü iki tartışma için bkz: Özkazanç, A. (2020). "Erkeklik Krizi ve Nefret: İncel Devrimi Çağında Feminizm" Bir Musibet: Yeni Türkiye'de Erillik, Şiddet ve Feminist Siyaset. 103-135. Dipnot Yayınları; Gökdoğan T. (2020). "İncel" Terörü: Alfa Erkekler, Zalim Kadınlar ve İstemsiz Bekarlar. <https://www.5harflier.com/ince-teroru-alfa-erkekler-zalim-kadinlar-ve-istemsiz-bekarlar/>

destekleniyor. Bununla birlikte, Boğaziçi Üniversitesi CİTÖK deneyiminde¹⁰ görüldüğü gibi, üniversiteler üzerindeki baskılar ve atamalar yoluyla gerçekleştirilen yönetim ve rektörlük değişimleri, buralardaki toplumsal cinsiyet çalışmalarını da kırılğan hale getiriyor. Bu duruma dikkat çeken katılımcılar, merkez üniversitelerde toplumsal cinsiyet alanında çalışan akademisyenlerin, öğrenci kulüplerinin, araştırma merkezlerinin, eğitim programlarının ve cinsel tacizi önleme birimlerinin kadrolar ve destekler bakımından daha güvenceli ve üniversiteyle daha entegre hale getirilmesi gerektiğini vurguladılar. Böylece olası baskılar veya yönetim değişiklikleri karşısında toplumsal cinsiyet alanındaki çalışmaların güçleneceğini belirttiler.

Merkez-dışı üniversitelerde çalışan akademisyenler ise siyasal iktidarın bu üniversitelere çoktan nüfuz ettiğini düşündüğünü vurguladılar. Başka deyişle atamalar ve kadrolaşmalar yoluyla merkez-dışı üniversitelerin kontrol edilmesi, siyasal iktidarın bu üniversitelerde daha özgüvenli davranmasına neden olmakta. Ancak katılımcılar, ironik biçimde, bu özgüvenin merkez-dışı üniversitelerde yer yer açıklıkları olan bir dokuya dönüşebildiğine işaret ettiler.

Merkez-dışı üniversitelerin iktidar merceğinden görece uzak kalmasıyla oluşan bu açıklıklar ve çatlaklarda toplumsal cinsiyet çalışmalarının güçlenebilmesine imkân doğduğunu aktardılar. Bununla birlikte katılımcılar, bu üniversitelerde yazılı kuralların, yönetmeliklerin ve hakların kolayca askıya alınabildiğine, mevcut istisna halinin derinleştiğine dikkat çektiler. Bu üniversitelerde idari kademelerin “*kanunla karşılaşma*” deneyimine oldukça yabancı olduğu tespiti yapıldı. Ayrıca görece homojen toplumsal, ekonomik ve kültürel yapıya sahip şehirlerde bulunan merkez-dışı üniversitelere, şehirdeki baskın politik eğilimlerin ve aktörlerin güçlü etkileri olduğunu da kaydettiler.

Özel sahiplik yapılarıyla yönetilen vakıf üniversitelerinde ise, özellikle uluslararası fonlara daha çok ihtiyaç duymaları sebebiyle, toplumsal cinsiyet eşitliği perspektifi ve toplumsal cinsiyet çalışmaları görece güçlü bir konumda bulunuyor. Vakıf üniversitelerinde çalışan katılımcılar, buradaki liberal ve özerk ortamın toplumsal cinsiyet çalışmalarını desteklediğini belirttiler; ancak vakıf üniversitelerinin, iktidar tarafından daha dikkatli bir biçimde denetlendiğini ve çeşitli biçimlerde üniversitelere müdahale edildiğini de eklediler. Bu deneyim ve tartışma başlığında “*hedef gösterilme*” teması öne çıktı. Katılımcılar, özellikle LGBTİ+ hakları alanında çalışan sivil toplum kurumlarıyla ve aktörlerle birlikte yürütülen projelerin ve çalışmaların, *Yeni Akit* gibi siyasal İslamcı yayın organları tarafından hedef gösterici, kışkırtıcı ve dezenformatif bir biçimde haberleştirilmesinin, vakıf üniversiteleri üzerinde ciddi bir baskı oluşturduğunu aktardılar. Bu baskı sonucunda projelerin sonlanması, araştırma merkezlerinin adlarının değiştirilmesi ve iş birliklerinin sona erdirilmesi

¹⁰ Boğaziçi Üniversitesi’nde 2012 yılında çalışmalarına başlayan Cinsel Tacizi Önleme Komisyonu (CİTÖK), atanmış rektör Melih Bulu tarafından CİTÖK’ün ofis koordinatörü Cemre Baytok’un işine son verilmesiyle Nisan- 2021 tarihinden itibaren işlevsiz hale getirildi. CİTÖK deneyiminin ayrıntıları için bkz: Baytok(2021). Üniversitelerde Cinsel Tacizi Önleme: Boğaziçi CİTÖK Deneyimi. <https://aramizda.org.tr/wp-content/uploads/2023/12/CITOKRaporu-CemreBaytok-2021.pdf> (Erişim Tarihi: 19.01.2024).

deneyimleri aktarıldı. Bu hedef göstermelerde, toplumsal cinsiyet karşıtlığının merkezinde bulunan anti-LGBTİ+ temasının özellikle belirleyici olduğu kaydedildi.

Üniversitedeki özgürlükçü ve eşitlikçi ortamın, genellikle rektörlerin kişisel eğilimlerine, teamüllerine ve tercihlerine bağlı olması, vakıf üniversiteleri tartışmasında öne çıkan bir diğer sorundu. Başka bir deyişle vakıf üniversitelerinde toplumsal cinsiyet eşitliğinin ve toplumsal cinsiyet çalışmalarının kurumsal ve kalıcı olmaması, bu alanların akıbetinin rektörün tercihlerine bağlı kalmasına neden olmakta. Bu durumun, Türkiye’de “tek adam rejimi” olarak ifade edilen yönetimsellik biçiminin vakıf üniversitelerine yansımaları olduğu tespiti yapıldı. Bu nedenle vakıf üniversitelerinde toplumsal cinsiyet çalışmalarının, bazen doğrudan bazense dolaylı yollarla gerçekleşen baskılar karşısında oldukça kırılgan, “üniversitenin selameti” için kolayca gözden çıkartılabilir alanlar olduğu ifade edildi.

2.5.Akademik üvey çocuğu sosyal bilimler: fonlar, hibeler ve kriterler

Sosyal bilimlerin akademide ve bilim alanında sayısal bilimlere ve fen bilimlerine göre dezavantajlı bir konuma sahip oluşu, çalıştayda öne çıkan bir diğer başlıktı. Özellikle eleştirel sosyal bilim yaklaşımlarının “sakıncalı” görülmesinin bu kırılganlığı derinleştirildiği vurgulandı. Pek çok disipline yayılmış olsa da toplumsal cinsiyet çalışmalarının belirgin olarak eleştirel sosyal bilimlerin bir parçası olması nedeniyle, bu alanda çalışan akademisyenlerin kadro bulmada ve kariyerlerini güçlendirmede pek çok engelle karşılaştıkları kaydedildi. Sosyal bilimler için fen bilimleri ve sayısal bilimlere göre çok daha az sayıda kadro açılmasının ve açılan kadroların da ilahiyat ve İslami ilimler alanlarında yoğunlaşmasının, genç akademisyenleri eleştirel sosyal bilimler ve toplumsal cinsiyet alanlarında çalışmaktan alıkoyduğu vurgulandı.

Öte yandan AVESIS (Akademik Veri Yönetimi Sistemi) gibi akademik performans sistemlerinde veya Scopus gibi atıf veri tabanlarında sosyal bilim ve toplumsal cinsiyet çalışmaları alanlarında üretilen eserlerin sistematik olarak dışlanması; fen bilimlerinin aksine sosyal bilimlerin hibelerden ve araştırma desteklerinden yararlanamamalarının, sosyal bilimci akademisyenlerin yükselme kriterlerini karşılamakta zorlanmasına yol açtığı belirtildi. Bu durumun akademik başarıların ölçülmesinde dengesizlik yarattığı ifade edildi. Çalıştaya katılan akademisyenler, sosyal bilimlerde yayın yapmakla diğer bilimlerde yayın yapmak arasındaki farkın ilgili kurullar ve jüri tarafından yeterince kavranmadığını gözlemlediklerini belirttiler. Performansa dayalı “girişimci akademisyen” modelinin ve yükselme kriterlerinin sosyal bilimcileri dezavantajlı konuma ittiğini kaydettiler. Katılımcılar, eleştirel sosyal bilimlerin ve toplumsal cinsiyet çalışmalarının bilimsel değerinin tanınmasının önemini vurgulayarak, bu alandaki araştırmacıların daha adil bir değerlendirme sistemine ihtiyaç duyduklarını ortaya koydular.

Fen bilimleri ve tıp alanlarında çalışan akademisyenler ise bulundukları alanların toplumsal cinsiyeti hesaba katmayan yapısına vurgu yaptılar. Özellikle tıp alanında kadın ve LGBTİ+ sağlığı konularının çok az üniversitede alan açılan ve önemsenen temalar olduğuna dikkat

çektirler. Katılımcılar, bu durumun yalnızca akademik açıdan değil, toplum sağlığı açısından da yıkıcı etkileri olduğunu vurguladılar. Kadın ve LGBTİ+ sağlığı alanlarına uluslararası tıp ve akademi dünyasında değer verilmesinin ve bunların meşru çalışma alanları olarak tanınmalarının, Türkiye’de tıp alanını olumlu yönde etkilediği de vurgulandı. Ayrıca Türk Tabipler Birliği gibi akademi dışı aktörlerin, kadın ve LGBTİ+ dostu çalışmalarının akademiye feminist tıpcıları güçlendiren etkisinin altı çizildi.

2.6.Akademide kalmak, ihraç edilmek, iade edilmek: İmzacı feminist akademisyenler

Çalıştayda tartışılan ve biraz da iç dökülen bir diğer konu ise Barış Akademisyenleri’nin¹¹ ihraç ve iade süreçlerinin imzacı olan ve/ya olmayan akademisyenlere nasıl yansıdığı oldu. Bu deneyim ve gözlem aktarımlarına suçluluk, öfke, umut, dayanışma gibi pek çok duygu da eşlik etti. İhraçların ardından akademiye kalanlar bir yandan bir tür suçluluk hissettiklerini, diğer yandan akademiye süregiden ve ağırlaşan sorunları dillendirmeye ve bunlarla mücadele için dayanışma çağrısı yapmaya çekindiklerini dile getirdiler. İhraç akademisyenler ise belirsizlik, öfke ve dayanışma duygularını öne çıkardılar. Akademi dışında kalmak “sudan çıkmış balığa dönme”ye neden olsa da bazen güçlendiren bazense dayanıklı hale getiren bir etkisi olduğunun da altını çizdiler.

Görevlerine iade edilen feminist akademisyenler, ihraç öncesi verdikleri toplumsal cinsiyet temalı derslerin kapatılmış olduğunu belirttiler. Akademisyenler, üniversitelere dönen feministlerin hem güçsüz hem de küskün hissettiğini söyleyerek, yeni bir emek ve mücadele alanıyla karşı karşıya kaldıklarını ifade ettiler. Ayrıca iade edilen akademisyenler, idari kadrolar ve diğer meslektaşları tarafından çoğu kez görmezden gelindiklerini, lisans üstü çalışmalar için kendilerine öğrenci yönlendirilmediğini, yeni ders açmakta engellerle karşılaştıklarını ve önlerinin sistematik olarak kesildiğini gözlemlediklerini aktardılar.

Öte yandan görevlerine hâlâ dönememiş ve dava süreçleri devam eden akademisyenler, belirsizlik, haksızlığa uğrama ve öfke gibi duygu hallerini öne çıkardılar. Bazı akademisyenler, ihraç ve devamındaki hukuki süreçlerin oldukça uzun sürmesi nedeniyle akademik çalışmalardan koptuklarını ifade ederken, diğerleri ise akademik çalışmalarla diğer işleri bir arada götürmenin zorluğunu yaşadıklarını anlattılar. Ayrıca iade süreci geciktikçe, üniversiteye pek çok açıdan daha kırılgan ve güçsüz biçimde döneceklerini ifade ettiler. Bu durumun, üniversiteye henüz dönmemiş akademisyenleri akademik alana yatırım yapmaktan ve emek harcamaktan alıkoyduğu kaydedildi.

¹¹ Bir grup akademisyen 2016 yılında “Barış için Akademisyenler” imzasıyla yayınladıkları “Bu suça ortak olmayacağız” başlıklı bir bildiri çalışmalarında yaşanan sivil ölümlerine, sokağa çıkma yasaklarına ve hak ihlallerine dikkat çektiler. Barış ortamının sağlanması için Kürt Meselesinde çözüm sürecine geri dönülmesi gerektiğini vurguladılar. 15 Temmuz 2016’da yaşanan darbe girişiminin ardından ilan edilen OHAL koşullarında 409 akademisyen ihraç edildi. Ayrıca emekliliğe zorlanan ve sözleşmesi yenilenmeyerek işten çıkartılan akademisyenler oldu.

Şimdiye kadar 164 akademisyen görevine iade edilirken 158 akademisyenin başvurusu reddedildi. Daha detaylı bilgiler ve güncel raporlar için bkz: <https://barisicinakademisyenler.net/node/4> (Erişim Tarihi: 19.01.2024).

Feminist akademisyenler ihraç edilmelerinden bu yana çeşitli sivil toplum mecralarında toplumsal cinsiyet eşitliği mücadelesi ve feminist politika eksenlerinde pek çok araştırma yaptı, raporlar yazdı, seminerler verdi ve eserler üretti. Çalıştay katılımcıları akademide ve sivil toplumda biriken bu kıymetli feminist kapasiteye dikkat çektiler. Katılımcılar araştırma ve bilgi üretme pratiklerini yalnızca üniversite kurumlarıyla özdeşleştiren algının kırılması ve sivil toplum alanında üretilen ve biriken bilginin öneminin teslim edilmesi gerektiğine vurgu yaptılar. Sanatçıları, sosyal bilimcileri, hukukçuları, gazetecileri ve politikacıları bir araya getiren ve disiplinlerarası, multidisipliner ve kesişimsel yaklaşımlarla yürütülen pek çok projede, üniversite kurumlarının kısıtlayıcılığının ötesine geçen bir bilgi üretme metodu oluşturulduğu vurgulandı. Durum buyken, sivil toplum-akademi ikiliğine sıkışmamanın ve bu ayrımın ötesine geçmenin üniversite içindeki ve dışındaki akademisyenler arası dayanışmayı ve iş birliğini güçlendireceğinin altı çizildi.

3. Sonuç ve Öneriler

İki gün boyunca yürütülen tartışmaların ardından akademisyenler, hem birbirlerini güçlendirmek hem de toplumsal cinsiyet çalışmaları alanını korumak ve alanın hak ettiği değeri görmesini sağlamak için çeşitli öneriler getirdiler. Üniversitelerde şiddetsiz iletişim ve feminist pedagoji gibi derslerin elzem olduğunun altını çizen akademisyenler, özellikle STK'larla iş birliği yapmanın önemini vurguladılar. Akademide ve sivil toplumda yürütülen feminist çalışmaların birbirini tamamlaması ve her iki alanda da feministlerin yalnız bırakılmaması gerektiği üzerinde durdular. Dina Georgis'in *The Better Story: queer affects from the Middle East* kitabına referansla, gerek duyulan şeyin daha iyi hikâyeler yazmak olduğunu konuştular. Mutlak doğrular olmadığı, yapılması gerekenlerin yere ve zamana göre değiştiğinden hareketle şu anın daha iyi bir kolektif hikâyesinin nasıl yazılabileceği üzerinde düşündüler. Çünkü, "[h]ikâyeler, siyasi hayal gücü ve siyasi yenilenme için duygusal kaynaklardır, çünkü yıkıcı çatışmalara yol açan mücadeleleri, yaralanma öykülerine verilen insani tepkiler olarak anlamamızı sağlarlar."¹²

Çalıştayda üzerinde konuşulan ve tartışılan sorunlara getirilen önerilerden bazıları şöyle sıralanabilir:

- Toplumsal cinsiyet çalışan akademisyen ve öğrencileri bir araya getirecek bir ağ kurulabilir. İlk etapta Türkiye'deki akademisyenleri buluşturacak bu ağ, daha sonra genişletilebilir ve uluslararası bir özellik kazanabilir.
- Üniversitelerde üretilen toplumsal cinsiyet eşitliği raporları izlenebilir ve gölge raporlar yazılabilir.
- Feminist pedagoji çalışma grubu oluşturulabilir.
- Siyasi partiler ve kitle örgütleri için toplumsal cinsiyet konusunda çalışmalar yapılabilir. Eğitim önerileri götürülebilir, toplumsal cinsiyet atölyeleri düzenlenebilir.

¹² Georgis, D. (2013). *The Better Story: queer affects from the Middle East*, s.1, Albany: Sunny Press.

- Çevrimiçi yayıncılık (açık-erişimli e-kitap) için çalışma yürütülebilir. Farklı kadın deneyimleri ve bilgi üretim pratikleri bu yayınlarda derlenerek bu alandaki üretimler bir araya getirilebilir.
- Üniversitelerde akademisyenleri değersizleştiren terfi ve kıdem mekanizmalarına karşı alternatif ödül mekanizmalarını yaratılabilir. Bağımsız araştırmacıları da kapsayacak şekilde düzenlenecek etkinliklerde, sivil toplum alanında üretilen bilginin kıymetli olduğunun altını çizmek ve bu bilgiden faydalanmak gerekir. Böylelikle akademi ve akademi dışındaki araştırmacılar arasındaki ayrım belirsizleştirilebilir. Belirlenecek ödüller, mümkün olduğu kadar çok kişi arasında paylaştırılarak bir dayanışma aracına dönüştürülebilir.
- Birbirimizin çalışmalarına destek olmak amacıyla birlikte çalışacak alanlar-zeminler yaratılabilir. Sivil toplum örgütleriyle çok daha koordineli bir ilişki kurulabilir. Böylece akademinin, üniversitelerin ve STK'ların sınırları genişletilebilir. Birlikte güçlenmenin ve yükselmenin yolları kolektif çalışmalarla bulunabilir.
- Dolaşımdan kaldırılan, web sitelerinden silinen feminist çalışmaların yok olmasını önlemek için feminist tarih yazımına ağırlık verilebilir. Resmî tarih yazımına karşı-tarih yazımı pratikleri üzerinde durulabilir. Tarih yazımı pratiklerine duyguları da katmak ve bir “duygular arşivi”¹³ oluşturmak yararlı olabilir.
- Öğrencilerin yazdığı tezler kayıt altına alınabilir. Böylelikle hangi konuların ele alındığı, hangi alanların boş kaldığı tespit edilebilir.
- Dünyanın pek çok yerinde yürütülen sağ popülist politikalar nedeniyle, toplumsal cinsiyet, kadın ve LGBTİ+ konularında uluslararası dayanışma çok büyük bir önem taşıyor. Bu nedenle uluslararası dayanışmayı büyütmenin yolları üzerinde düşünülebilir. Bu kapsamda feminist pedagoji tartışmaları / buluşmaları örgütlenebilir.
- Dünyada filizlenen yeni direniş yollarının bir ucundan tutmak, birbirimizin direniş senaryolarına şefkatle yaklaşarak daha iyi hikâyeler için yer açmak gerekebilir. Feminist buluşmalarda daha iyi bir hikâye anlatılabilir.
- Akademik dayanışma ve yaratıcılık amacıyla oluşturulan bir ağ olan The University of New Europe (UNE)¹⁴ ya da sosyal bilimleri güçlendirmek için oluşturulan Knowledge and Innovation (Italya)¹⁵ gibi yapılara dönüşmek konusunda çalışmalar yapılabilir.

¹³ Cvetkovich, A. (2003). *Archive of feelings*. Durham, NC: Duke University Press.

¹⁴Bkz: <https://neweurope.university/> (Erişim Tarihi: 19.01.2024).

¹⁵Bkz: <https://www.knowledge-innovation.org/> (Erişim Tarihi: 19.01.2024).

Çalıştay Raporu

Toplumsal Cinsiyet Çalışmalarının Güncel Durumu: Akademiye Toplumsal Cinsiyet Çalışmalarını Savunmak, Görünürleştirmek, Güçlendirmek

“ARAMIZDA Toplumsal Cinsiyet Araştırmaları Derneği, Avrupa Birliği tarafından finanse edilen ve STGM tarafında yürütülen BİRLİKTE Kurumsal Destek Programı katılımcısıdır. Bu raporun içeriği tamamıyla ARAMIZDA Toplumsal Cinsiyet Araştırmaları Derneği sorumluluğu altındadır ve Avrupa Birliği'nin ve STGM'nin görüşlerini yansıtmak zorunda değildir.”